

68.
koncertní
sezona
2023
2024

Vlaky
Komorně v Besedním
domě
1. abonentní koncert
Besední dům
3|9|2023

Filharmonie
Brno Philharmonic

Program

LUDWIG van BEETHOVEN

Smyčcový kvartet č. 13 B dur op. 130 | 45'

String Quartet No. 13 in B-flat major, Op. 130

1. Adagio, ma non troppo – Allegro
2. Presto
3. Andante con moto, ma non troppo
4. Alla danza tedesca. Allegro assai
5. Cavatina. Adagio molto espressivo
6. Finale. Allegro

přestávka / interval | 20'

STEVE REICH

Different Trains (Rozličné vlaky)

pro smyčcové kvarteto a zvukový pás / for string quartet and tape | 27'

1. America – Before the War (Amerika – před válkou)
2. Europe – During the War (Evropa – během války)
3. After the War (Po válce)

Škampovo kvarteto / Škampa Quartet

Petra Brabcová housle / violin

Adéla Štajnochrová housle / violin

Martin Stupka viola

Lukáš Polák violoncello / cello

Koncert se koná ve spolupráci s festivalem / In collaboration with
festival ŠTETL FEST 2023.

O festivalu

Mezinárodní festival židovské kultury ŠTETL FEST svým podtitulem „Důstojnost v rozmanitosti“ dává již podruhé nahlédnout do židovské kultury i historie, a to především do té brněnské. Skladba *Diferent Trains* Stevea Reicha koresponduje s tématem druhého ročníku, kterým jsou vlaky jako symbol odjezdu a příjezdu, především toho nuceného nebo přikázaného. Program festivalu spojuje historický otisk židovských spoluobčanů, kteří z Brna odjeli transporty do koncentračních táborů, s konkrétními příběhy Ukrajinců, kteří do Brna přijeli na útěku před válkou, a nechává tak vyvstat otázky spojené s nuceným odchodem. Co člověka přinutí opustit rodinu, dům, město, stát? Kdy je správný čas odejít? Co člověk cítí, když posadí své dítě na vlak a sám zůstává? Co si můžeme v sobě odnést a co ztrácíme? Existuje správné rozhodnutí?

Na 5. nástupišti brněnského hlavního nádraží byl v rámci zahájení festivalu odhalen Památník zmizelých, vzpomínka na ty brněnské občany, kteří právě z tohoto nástupiště byli transportováni do koncentračních táborů. Na Moravském a Římském náměstí zůstane až do konce září výstava *Příběhy z Ukrajiny – vraky aut*, která vypráví příběhy konkrétních lidí, kteří utekli před ruskou agresí.

Na ulici Hlinky a v jejím okolí bude během měsíce září ke zhlédnutí výstava *Židovské vily a příběhy jejich majitelů*, která mapuje významné vily postavené židovskými průmyslníky před druhou světovou válkou a osudy jejich majitelů, kteří často nebyli schopni Brno včas opustit. Na památku rodiny Wittalovy byly položeny v rámci festivalu na ulici Hroznová 39 před jejich rodinnou vilou Kameny zmizelých.

Všichni ti lidé, ať už v roce 1939, nebo dnes, si kladli společnou otázku: Kdy a zda je čas odejít? Odpovídali si na ni podle svého uvážení s vědomím osudové nezvratnosti rozhodnutí.

Festival tímto tématem vyjadřuje potřebu zabránit opakování historických tragédií, nutnost vzájemné pomoci i odvahy k ní. Potřebu zabránit okamžiku, ve kterém bychom si i my podobnou otázku museli klást.

Reichovo slavné dílo je uvedeno společně s Beethovenovým *Kvartetem B dur*, k němuž se váže jak brněnská stopa, tak téma opouštění a návratu.

→ více na www.stetl.cz

Festival ŠTETL FEST je organizován Židovskou obcí Brno a spolkem ŠTETL za finanční podpory Statutárního města Brna, Ministerstva kultury ČR, Jihomoravského kraje, Státního fondu kultury, Česko-německého fondu budoucnosti a Velvyslanectví Státu Izrael v Praze.

O skladbách

Ludwig van Beethoven: *Smyčkový kvartet č. 13 B dur*

Opus 130, započatý v srpnu 1825 a dokončený ve své původní podobě v listopadu téhož roku, je v pořadí třetím ze tří kvartetů, které **Ludwig van Beethoven** (1770–1827) zkomponoval pro knížete Nikolaje Golicyna, mecenáše a amatérského violoncellistu. Při premiéře se dílo setkalo s úspěchem, s výjimkou závěrečné věty, takzvané *Velké fugy*. Beethoven pak ve shodě se svým vydavatelem dospěli k tomu, že finále se k ostatním částem kvartetu příliš nehodí. Složitá fuga epických rozměrů byla považována za „příliš velkou“ a byla vyčleněna jako samostatný opus 133, načež Beethoven zkomponoval nové, mnohem lehčí finále. To dopsal v listopadu 1826 a byla to jeho úplně poslední skladba. Krátce poté, v březnu 1827, zemřel.

Stejně jako ostatní pozdní kvartety, byl opus 130 odklonem od dosavadní kvartetní tradice. Namísto tradičních čtyř vět jich má šest. Z nich jsou dvě neobvykle krátké, zvláště v kontrastu k původnímu finále. Čtvrtá věta je třídobý německý tanec s triem rustikálního charakteru a stejně tak druhá věta je scherzem trojdielné konstrukce. Úvodní věta má podobu zdánlivě jednoduché sonátové formy, pátá věta je operní kavatina. Nové finále opět odkazuje k tanci a jeho předlohou je contredanse, taneční forma s kořeny v Anglii a Francii 17. století.

Beethovenovy zápisky vyprávějí o tomto kvartetu zajímavý příběh. Začal ho psát bez jasné představy o formě a neobvyklý počet částí byl zřejmě výsledkem tvůrčího bloku, který ho vedl k oživení myšlenek zavržených v předchozích dvou kvartetech této řady. První dvě věty napsal velmi rychle, ale u třetí věty se zasekl, a nakonec se obrátil ke zcela novému nápadu. V této fázi uvažoval, že přejde rovnou k finále, ale místo toho se rozhodl vzkřísit větu *Alla danza tedesca*, kterou zavrhl při práci na op. 132 (*Kvartet č. 15*). Nyní náhle zjistil, že je schopen dokončit svou původní třetí větu, která se tak stala zmíněnou kavatinou.

Dobová kritika dokázala ocenit Beethovenovo novátorství: *První, třetí a pátá část jsou vážné, pochmurné, mystické, ale také místy bizarní, drsné a rozmarné; druhá a čtvrtá část jsou plně rozpustilostí, dobré nálady a rošťáctví. Zde se velký skladatel, který zejména ve svých posledních dílech málokdy umí najít vhodné hranice, vyjádřil neobyčejně stručně a přesvědčivě. Schopnost spojit velké množství kontrastních poloh do jednoho soudržného celku je nejspíše hlavním důvodem, proč je *Smyčkový kvartet č. 13* dodnes považován za jedno ze zásadních děl svého žánru.*

Matěj Kratochvíl

Autograf čtvrté věty Beethovenova kvartetu

Autografy nesmrtelných děl největších hudebních skladatelů mají často pohnuté osudy, tak jako jiné vzácné umělecké předměty. Téměř třisetstránkový rukopis Beethovenova *Smyčcového kvartetu č. 13 B dur* není výjimkou a je dnes rozptýlen do pěti zemí. Jednotlivé věty kvartetu opatrují knihovny, archivy a muzea v Polsku, USA, Francii, Německu a donedávna i v České republice.

Nahlédněme nyní krátce do strhujícího sběratelského příběhu rukopisu čtvrté věty tohoto Beethovenova díla, příběhu, který zároveň zrcadlí pohnuté dějiny střední Evropy.

Patnáct autografních stran notového textu čtvrté věty daroval Beethoven svému příteli a sekretáři Karlu Holzovi (1798–1858). Po více než dvaceti letech věnoval Holz rukopis Josephu Hellmesbergerovi (1828–1893), zakladateli stejnojmenného kvarteta, jako výraz vděčnosti za vynikající vídeňské koncertní provedení Beethovenova kvartetu. Hellmesberger byl také umělecký ředitel a dirigent koncertů vídeňské Gesellschaft der Musikfreunde. Předseda koncertní sekce této věhlasné instituce, právník Heinrich Steger (1854–1929), se pak stává dalším majitelem autografu. Patrně někdy po první světové válce rukopis opouští Vídeň, už jako majetek rodiny Petschků, proslulé dynastie středoevropských průmyslníků a podnikatelů, jejichž osudy zvrátila druhá světová válka. V tragických souvislostech emigrace rodiny židovského původu po nástupu nacismu a okupace Československa je Beethovenův autograf zmiňován roku 1938 v majetku Františka (Franze) Petschka (1894–1963), syna zakladatele ústecké větve rodiny Ignaze Petschka.

František Petschek se, při snaze o záchranu alespoň zlomku rodinné sbírky umění, pokusil autograf spolu s dalšími předměty dostat ze země. V Brně byly tyto cennosti přibaleny do beden obchodní korespondence firmy E. Bloch a synové, směřující do Švýcarska. Náklad byl však v březnu 1939 zadržen celníky a předán na Zemské finanční ředitelství v Brně. Následně se o Petschkovu zadržanou uměleckou sbírku začalo zajímat gestapo a byl předvolán vedoucí Hudebního archivu Zemského musea v Brně Jan Racek (dnešní Oddělení dějin hudby Moravského zemského muzea) k vydání odborného posudku. Dle svědectví pamětníků poznal pravost autografu, ale označil Beethovenovo autorství za sporné, aby vzácná památka nepadla do rukou okupantům. Podobně se, rovněž dle svědectví pamětníků, zachovali zaměstnanci českého notářství, které zpracovávalo soupis zabavených cenností. Je zřejmé, že všichni pro záchranu vzácného rukopisu nesmírně riskovali.

František Petschek byl mezitím za „nedovolený“ pokus o vývoz vlastního majetku v nepřítomnosti odsouzen. Beethovenův autograf byl poté v říjnu 1942 prohlášen za majetek propadlý Protektorátu Čechy a Morava a předán do úschovy Zemského musea, kde zůstal až do roku 2022. Avšak formálně byl osud autografu ještě dlouho dramatický.

Po konci války začal František Petschek, žijící v té době již v USA, zjišťovat osudy svého zabaveného majetku. Než se však dostal k informacím o uložení rukopisu v Brně, proběhl v Československu komunistický převrat. Nová reprezentace rozhodně nebyla nakloněna vracení

„kulturního dědictví lidu“ do soukromého vlastnictví. Od roku 1948 až dlouho do padesátých let se potom František Petschek pokoušel rukopis získat zpět, bohužel ale neuspěl.

Jeho rodině byl Beethovenův autograf navrácen roku 2022, v rámci zákona o zmírnění některých majetkových křivd způsobených holokaustem.

Simona Šindlářová

Rukopis Ludwiga van Beethovena, 1. strana čtvrté věty Kvartetu č. 13 B dur. Soukromá sbírka.

Steve Reich: *Different Trains*

Steve Reich (*1936) bývá pravidelně zmiňován jako jeden ze zakladatelů hudebního minimalismu a minimalismus zase bývá stereotypně spojován s repeticemi coby základním poznávacím znakem. Skladba ***Different Trains*** ukazuje jednak limity těchto zkratk, jednak ilustruje Reichovu schopnost nově uchopit již vyzkoušené postupy a posunout je do nového světa.

V jednom ze svých textů napsal Steve Reich: *Mé skladby začínají v zásadě jedním ze dvou způsobů: buď mě nejprve napadne forma, nebo slyším zvukový obsah.* Kompozice *Different Trains* z roku 1988 je případem, kdy na počátku stála myšlenka formy, v níž se nahrávky mluvené řeči a dalších nehudebních zvuků stávají zdrojem melodických linií. Nahrávky mluveného slova přitom stály již u počátku Reichovy práce s hudbou jako postupným procesem, tedy hudbou, která se za neustálého opakování téměř nezatelně proměňuje. V polovině 60. let vytvořil s pomocí magnetofonových pásek skladby *Come Out* a *It's Gonna Rain*, v nichž krátké mluvené fráze nechal ve zmožených smyčkách opakovat a posouvat ve zdánlivě nekonečných kánonech. Již tehdy si Reich uvědomil, že mluvená řeč má své hudební kvality. Věděl také, co v této oblasti již objevili a vyzkoušeli Leoš Janáček či Béla Bartók, nebo jak funguje intonace u různých afrických jazyků.

Přibližně o dvě dekady později Steve Reich nahrává a v archívech hledá specifická sdělení, z jejichž útržků pak staví hudební příběh propojující „malé dějiny“ osobních vzpomínek s „velkými dějinami“ a hrůzami světové války. Tři věty kompozice napsané pro slavný Kronos Quartet stojí na útržcích rozhovorů, v nichž vlaky hrají symbolickou roli. V první větě (*Amerika – před válkou*) hovoří guvernánka, s níž Reich jako dítě cestoval napříč Spojenými státy mezi svými rozvedenými rodiči. K tomu se přidává penzionovaný průvodčí, který v téže době v oněch vlacích pracoval. Druhá věta (*Evropa – během války*)

pracuje se vzpomínkami tří přeživších, které popisují začátek války a ve fragmentech naznačující hrůzy koncentračního tábora. Zatímco v první větě hrají repetice frází významnou roli, ve druhé větě se věty tolik neopakují, jako by skladatel chtěl zdůraznit neopakovatelnost zážitků těch, kdo v paměti nesou vzpomínky na holokaust. Třetí část (*Po válce*) se vrací do Ameriky, kde ti, kdo přežili válku, nyní cestují vlaky, v jejichž cílové stanici nečeká smrt. Zároveň však nad jejich vzpomínkami stále visí nejistota, zda se temnota nemůže vrátit. Ačkoliv Reich pracuje s frázemi vytrženými z kontextu, skládá je tak, že se před posluchačem skládá působivý příběh.

„...z New Yorku do Los Angeles...“

„...z Chicaga do New Yorku...“

„...Němci připochoďovali...“

„...spousta dobytých vagónů...“

„...oholili nás...“

„...vytetovali nám číslo na paži...“

„...válka skončila...“

„...jste si jistý?“

„...ale dnes jsou všichni pryč...“

Podobu skladby významně ovlivnil rozvoj hudební technologie a její tehdejší nový nástroj – digitální sampler, který umožnil proměnit jakýkoliv zvuk v součást hudby. Hlasy a hluky vlaků jsou propojeny se zvukem smyčcového kvarteta, které je díky playbacku ztrojnásobeno. Výsledkem je hutná masa poháněná vpřed motorickým rytmem ubíhajících pražců. Tempo se sice proměňuje, jako když vlak přibřžďuje v zatáčce, ale nikdy se tak docela nezastaví. Sirény předznamenávají přesun z Ameriky do Evropy a společně s nimi přichází i temnější harmonie a pomalejší tempo. Steve Reich pracuje i s rozdíly zvuku historických vlakových píšťal, kdy americké zněly v dlouhých kvintových a kvartových souzvucích, zatímco evropské vlaky vydávaly spíše kratší terciové výkřiky.

Pro Stevea Reicha představovala kompozice *Different Trains* přelom a počátek směřování k hudbě vyprávějící příběhy a on sám ji označuje za milník, který jej následně dovedl k hudebnímu divadlu. Po přibližně dalších dvou dekádách na něj navázal podobně strukturovanou kompozicí *WTC 9/11*, v níž reflektuje teroristický útok na newyorské mrakodrapy. *Different Trains* se stalo inspirací pro mnoho dalších skladatelů, ale právě Reich je výjimečný tím, jak zlomové dílo vytvořil spojením smyslové intenzity minimalismu s emocionálně silnou textovou složkou.

Matěj Kratochvíl

O účinkujících

Škampovo kvarteto odstartovalo svou strnou uměleckou dráhu v březnu roku 1989 na pražské AMU pod vedením profesorů Antonína Kohouta a Milana Škampy, členů legendárního Smetanova kvarteta, a rychle zdomácnělo na českých i zahraničních pódiiích. Po obdržení několika cen na mezinárodních soutěžích komorní hudby získali první cenu v prestižní světové soutěži Charlese Hennena v holandském Heerlenu. V roce 1992 kvarteto získalo zvláštní cenu Českého komorního spolku, o rok později následovalo velmi úspěšné vystoupení v londýnském Wigmore Hall, za něž obdrželo cenu Královské filharmonické společnosti Best Debut 1993. V říjnu následujícího roku se pak soubor stal vůbec prvním rezidenčním kvartetem v historii Wigmore Hall, kde v letech 1994–1998 odehrál desítky koncertů.

Se svým publikem se kvarteto setkává na pódiiích prestižních hudebních festivalů v Melbourne, Aspen, Berlíně, Gstaadu, Edinburghu, Istanbulu nebo Paříži. Pravidelně vystupuje ve významných světových hudebních centrech, jakými jsou londýnská Wigmore Hall, amsterdamská Concertgebouw, pařížské divadlo Châtelet, vídeňský Musikverein, Lincoln Centre a Carnegie Hall v New Yorku či Suntory Hall v Tokiu. Pravidelně přijímá pozvání na mezinárodní festivaly komorní hudby, například na festivaly v holandském Orlandu, norském Stavangeru, německém Schleswig-Holstein a Schwetzingen. Se Škampovým kvartetem spolupracují či spolupracovali významní umělci: Josef Suk, Dagmar Pecková, Jiří Bárta, Janine Jansen, Kathryn Stott, Michael Collins, Ronald van Spaendonck, Nikolaj Děmiděnko, Itamar Golan, Melvyn Tan a další. Na řadě alb hudebního vydavatelství Supraphon hraje Škampovo kvarteto skladby Haydna, Mozarta, Beethovena, Schuberta, Smetany, Dvořáka, Brahmse, Suka a Ravela. Kvarteto také vždy věnovalo mimořádnou pozornost Janáčkově hudbě.

Pedagogické aktivity souboru zahrnují vedle mistrovských kurzů pro Wigmore Hall, Concertgebouw či University of Mexico City a jiné instituce a hudební festivaly také spolupráci s londýnskou Royal Academy of Music, kde byli v roce 2001 jmenováni hostujícími profesory v oboru komorní hudby na katedře smyčců.

→ více na www.skampaquartet.cz

Zveme vás na

ČT **14. 9. 2023**, 19.00, Janáčkovo divadlo

Zahajovací koncert sezony

MAHLER Symfonie č. 2 c moll „Vzkříšení“

pro soprán, alt, sbor a orchestr

Pavla Vykopalová soprán

Jana Hrochová mezzosoprán

Český filharmonický sbor Brno, sbormistr **Petr Fiala**

Filharmonie Brno, dirigent **Dennis Russell Davies**

52. MORAVSKÝ PODZIM

ANGELOI – ZVĚSTOVATELÉ aneb Paralelní dějiny hudby

Velké orchestrální koncerty v Janáčkově divadle:

NE **1. 10. 2023**, 19.00, Janáčkovo divadlo

Zahajovací koncert festivalu

A. P. HEINRICH Zpěv ducha divokého lesa,

velká národní hrdinská fantazie, česká premiéra

BEETHOVEN Fantazie c moll

PÄRT Credo, česká premiéra

SKRJABIN Prometheus (Symfonie č. 5 „Poema ohně“)

Polina Osetinskaja klavír

Slovenský filharmonický sbor

Filharmonie Brno, dirigent **Dennis Russell Davies**

Cori O’Lan světelný design (Skrjabin)

PÁ **13. 10. 2023**, 19.00, Janáčkovo divadlo

Tak pravil Zarathustra

SCHUMANN Ouvertura, Scherzo a Finále

BOLCOM Klavírní koncert č. 2, česká premiéra

W. A. MOZART Zednářská smuteční hudba

R. STRAUSS Tak pravil Zarathustra

Emanuele Arciuli klavír

Symfonický orchestr rozhlasu MDR Lipsko

dirigent **Dennis Russell Davies**

NE **22. 10. 2023**, 19.00, Janáčkovo divadlo

Závěrečný koncert – partnerská Poznaň

PENDERECKI Tři kusy ve starém slohu, Adagietto, Violový koncert

KAPRÁLOVÁ Suita rustica

SZYMANOWSKI Houslový koncert č. 2

Milan Pa’la viola, housle

Poznaňská filharmonie

dirigent **Łukasz Borowicz**

www.moravsky-podzim.cz

NEJLEPŠÍ MÍSTA ZA NEJLEPŠÍ CENY

Oslavná

Filharmonie v divadle I

ČT **23.** a PÁ **24. 11. 2023**

BRUCKNERIANA

SKROWACZEWSKI, BRUCKNER

ČT **11.** a PÁ **12. 1. 2024**

DVOŘÁK A SUK & MARTINŮ

ČT **29. 2.** a PÁ **1. 3. 2024**

BEDŘICH SMETANA 200

SMETANA, LISZT, WAGNER

ČT **9.** a PÁ **10. 5. 2024**

EPILOGY

RACHMANINOV, MAHLER, SCHNITTKE

Temperamentní

Filharmonie v divadle II

ČT **7.** a PÁ **8. 12. 2023**

PŘÍBĚHY STARÉHO ŠPANĚLSKA

Y SOLER, STRAUSS, BOCCHERINI, RAVEL

ČT **15.** a PÁ **16. 2. 2024**

V OČEKÁVÁNÍ JARA A MÍRU

J. NOVÁK, A. REJCHA

ČT **11.** a PÁ **12. 4. 2024**

RAPSODIE V MODRÉM 100

SCHULHOFF, GERSHWIN, KORNGOLD

ČT **20.** a PÁ **21. 6. 2024**

DVOŘÁK & SIBELIUS

Prosíme posluchače, aby zaujali svá místa včas a vypnuli své mobilní telefony.

Změna programu a účinkujících vyhrazena.

Za podporu a spolupráci děkujeme

Vydala Filharmonie Brno v roce 2023 nákladem 160 výtisků
texty Matěj Kratochvíl, Simona Šindlářová, Štetl Fest
motiv na obálce je inspirovaný stropní malbou ze zásálí Besedního domu, která představuje páva s květinami
produkce Printeco s.r.o.
redakční uzávěrka 30 | 8 | 2023

Filharmonie Brno, příspěvková organizace
Komenského náměstí 534/8, 602 00 Brno, ☎ +420 539 092 801
www.filharmonie-brno.cz, www.salprobrno.cz

B | R | N | O **MINISTERSTVO KULTURY** **jihořavský kraj**

Statutární město Brno finančně podporuje Filharmonii Brno.
Vybrané koncerty se konají za finanční podpory Ministerstva kultury České republiky a Jihomoravského kraje.

www.filharmonie-brno.cz
www.salprobrno.cz

